

ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИКА НЕУКРАЇНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ НА ЗЛАМІ ХІХ-ХХ СТ.

Н. Р. Темірова

Друга половина ХІХ ст. позначена піднесенням української історичної науки, яка мала виразний національний колорит. Вона виступала одним із важливих елементів українського національного руху, що засвідчив формування національної свідомості українців. У цей час в українських землях працювали Львівський, Харківський, Київський, Новоросійський, Чернівецький університети, в яких здійснювалася підготовка фахових істориків. Окрім цього, університети, не зважаючи на дискримінаційну політику імперських урядів, перетворювалися на центри наукового українознавства. Професійна підготовка, усвідомлення необхідності спеціального вивчення історії українського народу, нагромадження та опрацювання потужного шару історичних документів у поєднанні з вивченням археологічних знахідок сприяли формуванню концепції минулого України. Як правило, національну концепцію формують представники цієї нації, що є зрозумілим з огляду на національний патріотизм. В історіографічній ситуації в Україні стикаємося з цікавим явищем, коли до опрацювання української інтерпретації історії долучилися особи неукраїнського походження. Йдеться про блискучих істориків, які увібрали доробок свого часу та задали перспективи розвитку історичній науці – Володимира Антоновича, Олександрю Єфименко, В'ячеслава Липинського. Пильніше придивімося до цих осіб.

Володимир Антонович (1834–1908 рр.) мав польсько-угорське походження. Його мати, Моніка Антонович, представниця збіднілого шляхетського роду, наполегливо виховувала сина у дусі польських традицій. Проте у студентські роки В. Антонович захопився хлопоманством, а по завершенні навчання оголосив про зречення польських звичок, про що він заявив у статті «Моя сповідь»: «...скільки ни был испорчен шляхетским воспитанием, привычками и мечтами, мне легче было с ними расстаться, чем с народом, среди которого я вырос, который я знал, которого горестную судьбу я видел в каждом селе». В. Антонович, здобувши спочатку медичну, а згодом історичну освіту в Університеті Св. Володимира, став фундатором української національної історіографії. Київську громаду, одним із засновників і провідників якої був В. Антонович, справедливо називають двигуном народницького руху, що суттєво впливав на розвиток історичної науки, на формування історичної і національної свідомості українського суспільства. В. Антонович був головним редактором Тимчасової комісії для розбору давніх актів, очолював Історичне товариство Несторалітописця, заснував архів і ряд музеїв університету. У мозаїці праць видатного історика домінуюче місце посідають дослідження з української історії. Серед них: «Исследования о козачестве по актам с 1500 по 1648 год», «Последние времена казачества на правой стороне Днепра: по актам с 1679 по 1716 год», «Исследования о городах Юго-Западной России по актам 1432–1798 гг.», «Исследования о крестьянах в Юго-Западной России по актам 1700–1798 гг.», «Археологические находки и раскопки в Киеве и Киевской губернии в течение 1876 г.» та ін. Червоною ниттю через праці історика проходить ідея самобутності українського народу, її споконвічності. Він був у числі перших, хто науково застосував поняття «Україна-Русь», порушив питання про українськість Руської держави. В. Антонович у наукових працях виклав концепцію української історії як історії народних мас, простих людей. Особлива заслуга В. Антоновича у збиранні, дослідженні та виданні документів з української історії. Він – видавець «Архива Юго-Западной России», «Сборника летописей, относящихся к истории Юго-Западной России», «Мемуаров, относящихся к истории Южной Руси». В. Антонович, будучи не лише

висококласним дослідником, а й досвідченим викладачем, виховав плеяду професійних істориків, серед яких – М. Грушевський, Д. Багалій, О. Левицький, П. Голубовський, І. Линниченко, Д. Дашкевич та інші. Вони репрезентували першу українську наукову школу істориків.

Від української історіографії невіддільна діяльність Олександри Єфименко (Ставровської) (1848–1918 рр.), визначного історика, етнографа, дружини історика та громадського діяча П. Єфименка. У тридцятирічному віці потрапивши вперше до України, вона, росіянка за походженням, пройнялася симпатією до українського народу, його історії. Після звільнення чоловіка із заслання подружжя поселилося спочатку в Чернігові, а потім у Харкові, де й долучилося до активної науково-дослідної праці. З ініціативи Єфименків у Харкові зорганізувався історичний гурток, учасники якого захоплювалися українською тематикою. Під впливом праць В. Антоновича О. Єфименко опрацьовує унікальні архівні документи та оприлюднює в журналі «Киевская старина» ряд цінних досліджень з історії українського Правобережжя та Слобожанщини, зокрема «Двенадцать пунктов Вельяминова», «Турбаевская катастрофа», «Очерки по истории Правобережной Украины» та інші. Нагромаджений і творчо осмислений джерельний матеріал ліг в основу фундаментальної за тогочасними мірками праці «История украинского народа», написаної на межі XIX–XX ст. Це була одна з перших узагальнюючих праць, у якій викладалась самобутня історія українського народу від найдавніших часів до XIX ст. Її внесок у розвиток історичної науки високо оцінили колеги – 1910 р. авторці було присуджено науковий ступінь доктора історії. Отже, вона стала першою жінкою, яка здобула цей ступінь.

В'ячеслав Липинський (1882–1932 рр.) походив із волинської шляхетської родини. Здобув блискучу європейську освіту: у Ягеллонському університеті в Кракові вивчав агрономію та історію, у Женевському університеті опановував соціологію. Живучи у своєму маєтку на Уманщині, вів агітацію за повернення до українства споляченої шляхти. З початком Української революції, перебуваючи у Полтаві, українізував резервний кавалерійський полк, який очолював. Тут же заснував Українську демократично-хліборобську партію, що обстоювала державну незалежність України. За гетьмана П. Скоропадського він служив послом Української держави у Відні, а з 1919 р. розпочалася його еміграція. У вигнанні В. Липинський залишався до кінця життя. Перебуваючи в еміграції, він не полишав ідеї відновлення самостійної української держави на чолі з гетьманом. Тут він сформував державницьку концепцію української історії, шукаючи у минулому відповіді на питання про перспективи української державності. Найвідоміші його праці емігрантського періоду – «Листи до братів-хліборобів» та «Україна на переломі». В останній В. Липинський вперше сформулював концепцію Української революції середини ХУІІІ ст., яка сприйнята та розвинена сучасними науковцями. Виступаючи прибічником монархічної форми влади, був переконаний, що її невдача зумовлена тим, що «тодішні політики не зуміли збудувати своєї української, необхідної на ті часи, охоплюючої всі стани і на новій законності опертої абсолютної монархії». З цим твердженням можна дискутувати, але важливіша його зосередженість на історичній ретроспективі, оберненій в українське майбутнє.

Отже, серед професійних українських істориків другої половини XIX – початку XX ст. вирізняються кілька яскравих особистостей, світогляд яких сформувався всупереч їхньому сімейному вихованню, вийшов за межі польського чи російського середовища. Названі три історики вирізнялися не лише історичною ерудицією, дослідницькою сміливістю, але й виразною проукраїнською позицією, яка базувалася не на політичних переконаннях, а на відчутті народу, його історичного струму. Ретельне дослідження феномену українського неукраїнського походження на основі міждисциплінарного підходу – у перспективі.